

Зборник радова конференције “Развој астрономије код Срба IV”
Београд 22-26. април 2006,
уредник М. С. Димитријевић
Публ. Астр. друш. “Руђер Бошковић” бр. 7, 2007, 581-591

НАД ПУТОВАЊЕМ У ЗВЕЗДАЛИЈУ МИРОЉУБА ТОДОРОВИЋА – 35 ГОДИНА ПОСЛЕ

ЂОРЂЕ ПЕТКОВИЋ

Културолошки пројекат “Јухорско око”

Резиме. Даје се прилог проучавању збирке песама Путовање у Звездалију Мирољуба Тодоровића, уз јубилеј књиге, с нагласком на личном ставу, при чему се књига вреднује као значајан прилог савременој српској поезији. Аутор верује да ће се овој књизи и читаоци и проучаваоци враћати кад год космичка тема буде избијала у први план интересовања јавности, науке или/и књижевности.

1. ОПШТИ ОСВРТ

Има изазова којима песници једноставно не могу одолети, без обзира што често и не пруже као одговор нешто што ће се памтити. Ради се о изузетним сензацијама, које нас не остављају равнодушним, чак ни онда када се у себи нема довољно снаге за адекватан одговор на понуђени изазов.

Управо се то дешавало крајем педесетих и почетком шездесетих година прошлог века. Међународна геофизичка година (1957-1958) остварена је успешним лансирањем првих вештачких сателита у земљину орбиту (два совјетска спутњика, у другом је био и пас Лајка, у року од само месец дана, 4. X и 3. XI 1957; два америчка 1958). Две године касније, Стрелка и Белка враћају се из Космоса, а наредне године остварују се први човекови летови у васиону (1961): Гагарин једном, потом Титов 16 пута, облећу земљу, па следеће године (1962) Хон Глен три пута. Трка супер-сила траје читаву деценију пред очима целог света, захвљујући ТВ екрану. Најфасцинантнији је човеков корак на Месецу, одзвањало је то и код обичних људи, о песницима ће у наставку бити речи. (МЕР)

Ништа више није могло да буде као раније, утолико пре што је, иза тога свима видљивог напора, стајала наука, научно-технолошка револуција започета на теоријском плану још почетком XX века. Природне науке су предњачиле, како на теоријском плану, тако и у решавању неких практичних изазова: од Ајнштајнове *теорије релативитета* и *квантне теорије* до кибернетике, компјутера и интернета. Остварен је, дакле, продор и у микрокосмос и у макрокосмос, али и у генетику. Све су то сада општа места,

присутна у школским учионицама и у свакодневном приступу ТВ екранима. Више и нису нека нарочита сензација, чак ни нарочита информација. Наступило је информатичко – комуникационо доба и његове су могућности избиле у први план, укључују се у то и песници. (Миливоје Анђелковић)

Више ништа није могло да буде као пре, па ни песништво, требало га је уздрмати, освежити, требало је и у тој људској активности убацили неку револуционарну идеју, сензацију која ће моћи да егзистира паралелно са оним што се збива у науци, да буде достојно онога што се у науци остварује, да врати одвраћену пажњу на песнике и поезију. Свако време, сваки изазов, налази своје људе (покретаче, реализаторе). Тако је било у прошлости, тако је било и у оно време, тако ће бити и у будућности, на свим пољима људске активности, па и у књижевности, песништву. Совјетски песници су предњачили (сетимо се само Јевтушенкове књиге карактеристичног наслова *Звезде и ракете*). Изазову космичке еуфорије одазвала се и српска поезија. Јован Деретић (1997) је с правом истицао да је “персонално начело мотор историје српске књижевности”, те је најпотпунији одговор у старту дала авангардна сигналистичка песничка школа – покрет, односно њен родоначелник *Мирољуб Тодоровић* (1971, 1979). Најпре у оквиру ширег међународног концепта сцијентизма (песничка наука), с тим што сам Тодоровић у својим делима, пошто је и теоретичар покрета, назначава следећи трансформациони пут покрета (сцијентизам – песничка наука – сигнализам). Истина, новији теоретичари овог покрета (Никола Цветковић, Миливоје Павловић), верујемо с правом, враћају домете овог покрета у светску матицу – сцијентизам. Мирољуб Тодоровић је од своје најраније младости ишао авангардним уметничким путем, читав свој стваралачки потенцијал заложил је у стварање, осмишљавање, презентацију и афирмацију сигнализма (и као уметник, сликар и песник, и као теоретичар, па и полемичар!), претежно у земљи али и у иностранству. “Као аутохтона уметничка појава, сигнализам – више од других изама који су обележили наше време – суделује у глобалној авантури савремене епохе. Како сада стоје ствари, има много разлога да верујемо како ће сигнализам и надаље бити једна од важнијих одредница које именују српску духовност у међународним размерама” (Миливоје Павловић).

У светлу напред истакнутих чињеница, желим да се осврнем на Тодоровићеву књигу *Путовање у Звездалију*, осећам то више као неку личну/интимну обавезу, него што мислим да могу дати значајнији допринос њеном расветљавању, утолико пре што су се овом књигом, уз Тодоровићево дело у целини, бавили бројни књижевни критичари и теоретичари, међу којима је и неколико уважених професора теоретичара и на истоврсној претходној конференцији АС “Руђер Бошковић”. Немам ни релевантне податке о рецепцији, податке првог реда, те ћу се ослонити на литературу из своје библиотеке. Верујем да оно што желим да кажем неће бити депласирано, ван контекста данашњег скупа, утолико пре што је самој књизи леп јубилеј – 35 година од штампања. Та година је за мене важна, та књига је

за мене важна, те нисам могао да пропустим прилику понуђену од организатора, на чему се захваљујем.

2. ГОДИНА 1971.

За мене је та 1971. година била вишеструко значајна, ту укључујем и појаву књиге *Путовање у Звездалију* и њено усељење у моју библиотеку. Био сам учесник омладинских конгреса (савезног и републичког), али на мене је незабораван утисак оставио Конгрес културне акције, организован те године у Крагујевцу, чији сам члан Припремног одбора био и по том основу му присуствовао. Латинкин конгрес, како су га неки прозвали, одмах након њеног пада са политичке сцене, отишао је у заборав, али, чини ми се више по имену, у суштини се доста тога и реализовало. Ја сам један од оних који, кад год му се укаже прилика, нешто чини на тим основама. Као песник, нисам био без информација о песничкој продукцији, имао сам прилике да прегледам и Тодоровићеву *Планету*, а иза себе сам имао две песничке збирке (*Тмини у таласе*, под псеудонимом Ђока Пурић, 1970. и *Сонети с лева*, 1971). У паузи поменутог конгреса, уз кафу, нашао сам се у друштву Нишлија, међу којима су били и тада актуелни политичари са активним односом према литератури (Веселин Илић, председник МОК СКС Ниш и Мирослав Марковић, председник РК СОС). У току разговора помињано је име Мирољуба Тодоровића, његове активности и књиге које спрема за објављивање. Када сам је нешто касније видео у једној нишкој књижари, нисам одолео да је не купим. Већ на први поглед, код прелиставања, учинила ми се вреднијом од *Планете*, мада се на њу надовезивала. Била је некако потпунија, целовитија, песнички пријемчивија. Искрено речено, сигналистичке активности, посебно књиге и по часописима, пажљиво сам пратио, више из радозналости, но што је то за мене било пријемчиво. Са *Путовањем у Звездалију* ствар је била сасвим другачија. Довољно је да признам, после ње, али не само због ње, неколико година нисам написао ни један једини стих. Тек сам се 1975. године вратио својим *сонетима за једног читаоца*. Сада, 35 година после, увиђам да је та фасцинантност ове књиге произашла из њене опште поруке да ни поезија више не може бити оно што је била до тада, и то не само у погледу форме (слободан стих, поремећена строфичност, произвољна интерпункција или њено избацавање из песме, ломљење стихова на необичним местима, скоро свега тога је било и код других песника), већ првенствено у погледу садржаја, тема којима треба да се бави, којима треба да се изрази осећајност човека савременог доба. Нити сам онда прихватао, нити сада прихватам, да лирско ја треба до краја да буде деперсонализовано, да се потпуно охлади и песник поистовети са научником у лабораторији, мада сам неке од тих иновација прихватао.

3. ПРИСТУП КЊИЗИ

Књига *Путовање у Звездалију* конципирана је првенствено као песничка књига, чија је основна садржина истоимена поема, али је и нешто више, у духу сигналистичких концепција у времену настанка текстова и књиге. Уз поему, аутор има своје илустрације (19) и неколико трактата, у духу мултимедијалног приступа карактеристичног за овај покрет. Тодоровић се у њој, дакле, исказује и као уметник (песник и сликар), и као теоретичар покрета. Све три области (песме, цртежи и трактати) у овој књизи су у истој функцији, складно укомпоновани, примат је дат поезији, цртежи и трактати поему подупиру, све са циљем да се песник што потпуније изрази у духу своје песничке науке. Рачуна на читаоца који је преко резултата космичких истраживања припремљен за читање овакве литературе. Он настоји да га убеди и за сцијентистички песнички садржај и језик којим се тај садржај исказује – језик природних наука. То што се у поеми појављују речи из претходних поетика, укључујући и из тада популарног неосимболизма, Сунце, Месец, звезде, ни мало није умањивало значај употребљених речи природних наука, које поемом апсолутно доминирају. Тај програмски циљ, наглашен је већ на предњој клапни корица књиге: “Песник се за време рада на овој књизи обрео у књижевној средини чије су слике света биле традиционално стешњене. Он је уместо евентуалних полемика оправдано тражио излаз у савременим научним визијама.”

Тај приступ се подупиру цитатом (на латинском) из Виргилијеве *Енеиде*, пошто је познато да су у античко време у стиховима често писане и научне расправе. Томе служи и Ајнштајн, чији је цитат стављен као мото испред првог циклуса песама (*О простору и кретању*): “простор је прогутао етар и време, / он изгледа има намеру да прогута / и поље и корпускуле, тако да преостане / једини носилац реалности.”

Текст поеме је праћен белешкама, с којима се обично срећемо уз научне расправе, а наслови трактата јасно указују на песничку науку: *О песми, О могућностима логичко-математичке анализе космоса и песме, О кретању материје, О јединици времена и О свемирским катастрофама*.

Сама поема садржи 42 песме неједнаког броја стихова. Песме су распоређене у 10 целина, условно речено циклуса, пошто су две самосталне. Наслови целина употпуњавају наслов књиге/поеме, али и подупиру концепцију песничке науке: *О простору и кретању, Закони гравитације, Флзвезд, Закони о одржању енергије, На трагу звездотерикса, Незвезд, Звездград, Балада о звездаревој смрти, Из дневника звездара и Легенде са планете*.

Без обзира што се аутор свесрдно трудио преко свега напред наведеног да читаоца увери у потребу напуштања досадашњих поетика, па и митопоетика, он у томе не успева у потпуности, чак ни на овом најопштијем плану. Егзактне су чињенице, да је књига конципирана у знаку броја *три* (поема, цртежи, трактати), а сама поема садржи *десет* циклуса. Оба броја су са

значајним митопоетским набојем; то што их нема у посебним одредницама у актуелном *Српско митолошком речнику* не значи да су у нашем народу без ослонца (да поменемо само *десет божјих заповести, три пута Бог помаже...*). Међутим, на ширем, цивилизацијском нивоу, они имају симболику од изузетног значаја, и за тему поеме, и за књигу:

- *Десет* је број питагорејске Тетрактисе: збир прва четири броја (1+2+3+4), а означава свеукупност, довршеност, повратак јединству након што се развио циклус првих девет бројева. Декада је питагорејцима била најсветији од бројева, симбол универзалног стварања, у њој се налази извор и корен вечне природе. Ако из ње све произилази, у њу се све и враћа: она је дакле и слика целокупности у кретању. Није стога чудно да десет изражава и смрт и живот, њихово измењивање или њихову коегзистенцију. (*Рјечник симбола*) Овакво одређење десетке блиско је и разматраној поеми, као зачетку остваривања идеје о песничкој науци, као почетном извору новог и гашењу традиционалног у поезији.

- Што се броја *три* тиче, он је посвуда темељан број, израз интелектуалног и духовног реда, божанског и у космосу и у човеку. Он синтетизира тројединство живог бића у којем је он резултат споја 1 и 2, у овом случају продукт једињења неба и земље. По кинеској традицији, он је савршен број, израз свеукупности, довршености – не може му се додавати, у питању је довршеност појавнога: човек, син неба и земље, употпуњује Велику тријаду. За хришћане, у питању је довршеност божанског јединства: Бог је један у три особе. Код будизма, довршен израз је Троструки драгуљ. Време је троструко (Земља, светлост, небо). (*Рјечник симбола*) Назначено је само неколико карактеристичних разјашњења из иначе богатог митопоетског броја три, тек колико да скренемо пажњу и на ту компоненту ове књиге, те да и на овај начин укажемо на везу између митопоетике, математике и поезије.

То је оно што пада у очи одмах када се књига узме у руке, кад се и овлаш погледа, то су егзактно проверљиве чињенице узначене изван самих песама, о којима се мора водити рачуна, без обзира на ауторове исказе, јер читалац има своју улогу у остваривању узначеног.

4. САДРЖАЈ ПОЕМЕ

У разматрању садржаја поеме *Путовање у Звездалију*, можемо имати различите приступе и сагледавати је са различитих аспеката. Она је заиста вишеслојна, вишезначна и заслужује да буде прочитана/проучена ваљано, те да буде проучавана мултидисциплинарно. Ја ћу се задржати на неколико питања, у границама допуштеног.

4.1. Морамо најпре поћи од концепције песничке науке, коју је формулисао сам аутор књиге као творац сигналистичког покрета, који је тада и по сопственој изјави, био у фази сцијентизма. У манифесту *Поезија – наука (песничка наука)* налазимо ове исказе.

“Поезија здружена са науком (песничка наука) прихватајући начин мишљења научника и модерног пророка, усвајајући од науке њену строгост, а од поезије аналогију и смисао за ирационално, биће способна да нам објашњава парадоксе материје и да разрешава тајну стварања. Она ће морати, пре свега, да прекине са *тиранијом осећања* и потребама срца. Да се одрекне самоопевавања и јаловог постављања питања, да ли је овом времену потребна или непотребна. Здружена са науком, читајући и дешифрирајући нове странице универзума, поезија неће више постављати питања о смислу сопственог постојања.”

Размотримо ли сада у неколико тачака како је реализован пројекат о песничкој науци, када је језик природних наука, уз дотадашњи песнички језик, у стиховима примењен:

- Ко су ти космоловци који су пошли на путовање у Звездалију? Поред других, ти изгнаници (*Стајасмо пред лицем својим изгнаничким/као пред лицем смрти*) нису туристи, они који се у нашем времену спремају, резервишу места за будуће свемирске бродове, они са своје планете полазе *пред лицем смрти* и ево какав им је састав:

“*Ми звездари и звездознаници, гатари и врачари / сабијачи течног ваздуха, произвођачи водоника / за ватромете звезда падалица / електричних лукова, умножача муња / Руковаоци сложених апарата / ректификационих колона / Ми сневачи, ловци дефиниција, вешти читачи / најзамршенијих знакова Кабале / чувари зачараних огњева, лечници згаслих речи / Ми опсенари, руководиоци творница за производњу пустињског песка / мнемотехничари са језицима исправним / у раствору натријум-хидроксида / краљеви и песници.*” (О простору и кретању, 2)

- Шта се све видело на путовању? Поема је препуна одговора на то питање, а овде као илустрацију бележим неколико одговора:

Видим земљу са магнетним морима;

Видим шуме и њихову биљну историју;

Видим дрво што твори кисеоник;

Видим око извора у планини / отровано нашим уморним ликовима / исцеђен грозд на сунцу / сребрне скакавце метеора / у вечерњој кошници Галаксије. (Закони гравитације, 7)

- За језик песничке науке, илустративан је овај пример. Лирски субјекат је ослушкивао *дисање метала* које је слично *дисању звери*:

“*Метали су ратовали с ваздухом / Кретали су се подземним ходницима као кртице / Подривајући стабилност планете / Ваздух је улазио кроз пукотине на кори / И нападао их покушавајући да изазове / Хемичке промене у њиховом карактеру / Они су га халапљиво гутали / А затим варили дуго времена.*” (Из дневника звездара, Метали)

Три изнета примера показују да речи из обичног говора, песничког говора и говора науке успешно коегзистирају у створеним песничким сликама, чак и овако издвојени из контекста поеме.

4.2. Приближимо се сада још ближе науци, да бисмо видели како на иста питања гледа песничка наука у анализираној поеми, у првом циклусу (*О простору и кретању*). Шта сугерира Ајнштајнов цитат узачен као мото циклуса? Или, боље речено, шта тиме сугерише наш лирски субјект? Срушена је столећима грађена слика света, поражена је Њутнова механичка концепција, мења се општи поглед на свет. Решено је питање непостојећег етра. Константа брзине светлости постала је универзална константа, у питању је највећа могућа брзина кретања у природи. “Простор нема ни правце ни границе. Кретање звезда, небула, галаксија и уопште великих гравитацио-система васионе могу да се прате и описују само у односу једни на друге. Не може се утврђивати ни стварна брзина једног оваквог система коришћењем светлости као мере простора. Она је стална кроз читав свемир, за све правце и на њу не врши утицај ни кретање њеног извора ни кретање тела које је прима. Простор је поредак или однос ствари између њих самих, без њиховог присуства у њему ништа слично апсолутном простору не постоји.” (Бора Јевтић, 1985) Специјална теорија релативитета је ревидирала и представу о апсолутном времену: “Нема сталног, непроменљивог тока времена, које потиче из бескрајне прошлости и протеже се до бесконачне будућности. Као што је простор једноставно могући поредак материјалних предмета, тако је и време једноставно ред догађаја у односу на посматрача”, а то значи да утврђени временски интервали на земљи “нису ни у ком случају апсолутне величине наметнуте целини свемира.” (Бора Јевтић, 1985)

Пошто је у једном свом трактату утврдио премису о несупротстављању Материје и Песме, “пошто чине јединство у свом заједничком непоштовању Смрти”, песник Мирољуб Тодоровић, након цитата из Библије, обраћа се *равнатељу незлобивом из наших свехвалних успомена и звездама* што *предржасте нас у зачећу питањима*, од којих је кључно: *Зашто жудњама својих ратничких погледа / обременујете ми сада главу и видећи човека са очима препуним јабука и кисеоника, како израћа из таме бездна и то пред екране наших летилица, схвате да је путовање почело, јер човек сам у простору.* (“*О простору и кретању*”) Ово је пример извођења закона у песничкој науци.

Ево сада једног аналогног закључка, какви су за песничку науку назначени у поменутом Манифесту: *Ево начина за одређивање правила / о владању звезда / веома сличних начинима за одређивање правила / о владању младих ћелија / у првим пролећним изданицима.*

4.3. Што се гравитације тиче, познато нам је да је у питању општа особина материје да се свака два тела узајамно привлаче силом, која је сразмерна производу њихових маса, а обрнуто сразмерна квадрату њиховог међусобног растојања. (МЕП)

Узајамна привлачност између земље и летилице са путницима у њој изражава се љубављу (“носталгијом”). Путник у средишњој песми циклуса *Закони гравитације* (7), у свих девет строфа почетном речи *Видим* сугерира колико га земља привлачи са свим њеним манама и врлинама:

Видим дрво што твори кисеоник / за плавичасте ватре наших плућа, али и: Цветове на екранима звездоскопа / усмрћене оксалном киселином.

4.4. Циклус “Флозвезд” чита се као својеврсна апотеоза биљном свету (непосредно) и сунцу (посредно), све у хвалу живота, као да је наручена од еколога, а један од њих је записао:

“Сунчева светлост, једини првобитни неограничени извор енергије производи следећа три повезана и истовремена процеса:

1. Оспособљава зелене биљке, произвођаче у нашем еколошком систему, да претворе енергијом сиромашне неорганске материје у органска једињења, богата енергијом. Од њих живе посредно или непосредно сви остали организми. Наиме, биљке непосредно служе као храна биљоједима, потрошачима првог реда. Биљоједима се хране месоједи, потрошачи другог реда, а међу њима се налази и човек.

2. Све отпатке и остатке у еколошком ситему (блато, ђубре, лешеве итд.) уништавају разлагачи – бактерије, гљиве и други организми који живе у хумусу и хране се органским једињењима, која *стварају* зелене биљке. Минералне соли које настају при овом процесу, као и угљендиоксид, који настаје и ослобађа се на свим нивоима путем дисања, зелене биљке регенеришу посредством светлосне енергије и поново враћају у кружни ток.

3. Сходно овом кружењу одвијају се сва кретања еколошког система, само се сунчева енергија у размени материја организама дефинитивно смењује и губи се неповратно у земаљском еколошком систему у виду хлађења планете. Иначе, постојећа константа материјалних састојака, као и вредност количина које се крећу између тзв. тропских нивоа, које стоје на врху еколошке пирамиде, принципијално омогућавају неограничено постојање кружног тока, под претпоставком да је снабдевање енергије у довољној мери осигурано.” (Херберт Грул, 1985)

Да видимо сада како се око тих питања изјашњава песничка наука, с тим што је читаоцу препуштено да замисли пронађену зелену планету или ће видети земљу као препорођену планету:

Под флосвездом капље мед из медница / низ круницу гнездо цветишта, мирис кесице кончастих прашика вијуга / жућкаста гусеница биљне крви / (...) док сањам лежећи / у златном скафандру човек из другог времена с оловном боцом кисеоника / на срцу неповерљив према овом биљу / и овим звездама кажњен кужним ваздухом, али и: слеп за пчелу сунцокрылну што кружи / плаветнилом зујава као струна извора / (...) са жељом да склопи крила у ваздуху над океаном / хране над земљом спрженом огњеним / ветровима сићушна сена сунца. На тој планети истовремено постоје: и време сунца и време ветрова, хук водопада и хуколовних бродова (...) под / ватреним знацима простора / венчање цвета и светлости, праха бразде и / чаше течног сунца у нашој пламној / крви у нашој тврдој кости сагоревање / кисеоника и сагоревање земље из / растилишта звезда говор ваздуха и / говор воде непоткупљив у својој / речитости непоразан у своме обновљању. (“Флозвезд”, 9, 11)

А нешто раније забележено је шта све стоји *иза мора алги, иза прашуме цветница / једноћелијских звери у молекулима воде / амеба и бактерија онесвеићених мирисом / свеже крви птица ...* Свестан је лирски субјект да је све то материја која само мења облик (као и енергија), те као својеврсни крик у првим стиховима преостале четири поеме овог циклуса наглашава: *То је и моје срце у сржи под потоком* (12); *То је и моје месо у зверном ждрелу* (13); *То је и моја кост ко пламна бура* (14); *То је и моја рука и мој мач над / стаблом над звездама моје стабло / и моја срж у земљи у корену.* (15)

4.5. У циклусу “*На трагу звездоптерикса*” апокалиптичка визија, присутна у поеми скоро на свакој страници, има и једну историографску поруку, поруку из прошлости. Симболично је то назначено преко Феничанке АМ ЛАЈЛИ, чије је име нађено, како се у белешкама уз поему каже, на глиненим плочицама приликом откопавања града, што песнику служи као повод за следеће стихове: *АМ ЛАЈЛИ звездо коју смо измислили / у цветовима чији нам прашници потврдише / да се хемијским променама мењају / битне одлике твари.* (“*На трагу звездоптерикса,*” 17)

Овај циклус песама потсећа човека да су му на животном путу, њему као појединцу али и његовој цивилизацији, бројне ЗАМКЕ које му поставља природа али и он сам себи, односно људи једни другима, при чему се апострофирају астролози, па и песници: *Док стајасмо пред понорима сада нерешиве Геометрије / као малодушне птице пред пространствима мора / Док прочишћавасмо своја срца заражена неизлечивим болестима. Болеићу испитивања граница духа/ Болеићу, најгором болеићу уцрњивања сопствене главе.* (“*На трагу звездоптерикса*”, 18)

Ту се срећемо са закључком којим се упозорава на опасности од филозофије/филозофирања (мисао о смрти), јер све је повезано и све се мора узети у обзир при доношењу одлука, закона, па и у песничкој науци, како *дејства планета, тако и дејства опасних закључака о смрти.* У последњој/трећој песми овог циклуса набрајају се ЗАМКЕ, сврстане у 13 целина (!) и означене великим словима, као неко предсказање, срећене под знацима навода, са сугестијом да су преузете из неке књиге, неког текста, с тим што о томе у објашњењима уз поему ништа нећемо наћи (вероватно Библија). Учињено је то тако да би читалац тај уметнути текст схватио озбиљније, да би се над њим замислио, задржао, нешто више. Свака од тих замки може да буде повод за посебан есеј.

4.6. Као што смо на почетку анализе ове поеме рекли, када смо разматрали узначења у формалним одликама књиге и поеме, тај општи оквир, а неки делови више – други мање, упућивали су на једно путовање по васиони, што је већ у првом циклусу као итинерер путовања наглашено: *Путовање је почело, о море бродоносно / Море Влашића, море Северног крста, море Лабуда / Море Андромеде, море Сиријуса, море Великих кола / море Скорпиона и море Девике / Путовање је почело са свим својим наслагама / и својим пошљедком.* (“*О простору и кретању*”) Путовање се завршило звездаревом смрћу, испевана му је балада посвећена Остоји

Кисићу, уметнику и књижевном критичару, који је далеко пре но што се појавила књига *Путовање у Звездалију* објавио текст под истим насловом у новосадским *Пољима* (1966), а писана је црнохуморно (мислим на баладу). Садржи 21 катрен, од којих се први налази и на крају баладе, као и на још шест места периодичним понављањем: *Све је подложно космичким пљусковима / Квантима зрачења и цветним мирисима / Коњ на влажној ливади под звездама / Моје срце на врху громобрана*. Вероватно је ова балада повезана са Кисићевим визуелним радовима (“Мотиви из историје књижевности”), “где он на један хуморан начин приказује и износи поједине проблеме, мотиве и митове из наше ближе и даље књижевне историје.” (Мирољуб Тодоровић) Та посвета означава захвалност за допринос који је Кисић дао у афирмацији идеја за које се залагао сигнализам, подржавајући га на самом почетку што је за аутора пројекта и поеме било свакако од значаја, пошто се зна на какве је све тешкоће у свом развојном путу прошао.

4.7. Пошто је сахранио звездара, наш песник – научник, приређује, да тако кажемо, у духу науке његову заоставштину, тако да два последња циклуса поеме (“*Из дневника звездара*”, “*Легенде са планете*”) сугерирају ка размишљању у том правцу, поступком који се користи при приређивању туђих рукописа, нпр. наслови се налазе у заградама, као допринос приређивача. Све у духу песничке науке.

Шта рећи на крају овог прилога о књизи *Путовање у Звездалију*?!

Ваља јој се враћати. Свако ново читање открива неке нове слојеве, буди на размишљање, опомена је.¹

5. ОПШТИ ЗАКЉУЧАК

Хтео сам да покажем како је *Путовање у Звездалију* Мирољуба Тодоровића актуелна песничка књига, да није заборављена, што се показало и на претходној Конференцији *Астрономија код Срба III*, да спада међу оне књиге које ће и даље изазивати пажњу, како код обичних читалаца, тако и код оних посебних, критичара и теоретичара, али ће се наћи по који читалац и међу астрономима, астрофизичарима, што се већ десило г-дину Милану С. Димитријевићу, уреднику *Васионе* и антологичару (*Космички цвет*).

¹ По завршеном излагању у Београду, г-дин Миливоје Павловић ми је поклонио своју књигу (студију) “*Авангарда, неоавангарда и сигнализам*” (Просвета, Београд 2002). Штета је што је нисам имао при руци док сам писао своје излагње. Зато је препоручујем онима које ова питања интересују да је обавезно набаве.

Литература

- ***: 1970, *Мала енциклопедија Просвете*, Београд.
Херберт Грул: 1985, *Једна планета је опљачкана*, Београд.
Јован Деретић: 1997, *Поетика српске књижевности*, Београд.
Милан С. Димитријевић (уредник): 2005, Зборник радова Конференције РАЗВОЈ АСТРОНОМИЈЕ КОД СРБА III, Београд.
Бора Јевтић: 1985, *Информационо доба*, Загреб.
Мирољуб Тодоровић: 1971, *Путовање у Звездалију*, Ниш.
Мирољуб Тодоровић: 1979, *Сигнализам*, Ниш.
Мирољуб Тодоровић: 1979, *Певци са Бајлон-сквера*, Београд.
Ј. Шевалије: 1983, *Рјечник симбола*, Загреб.

JOURNEY TO “ZVEZDALIJA” (STARLEND) OF MIROLJUB TODOROVIĆ – 35 YEARS AFTER

The book of poetry *Journey to “Zvezdalija”* (Starlend) is analyzed for its 35th anniversary.